

Szily Kálmán emlékezete (1838–1924.). Tudományos munkásságának kronológiája

Összeállította: GAZDA ISTVÁN. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára.

A Magyar Tudománytörténeti Intézet Kiadványsorozata 33. Akadémiai Kiadó, Bp., 2002. 207 lap

Szily Kálmán munkásságának összegezésére az utóbbi fél évszázadban semmi érdemleges kísérlet nem történt. Két tudányszak jeles képviselője és kiváló szervezője, az Akadémia főtítkára és főkönyvtárosa „A múlt magyar tudósai” sorozatban nem kapott helyet. A mulasztásban ugyan a nyelvészeti irodalom is osztozik, ám korábban az alábbi fontos tanulmányok jelentek meg Szily Kálmán életművéről: HORVÁTH JÁNOS, 1918. július 29. (A Közlönytől a Magyar Nyelvig.) (In: Emlék Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének 80. születésnapja alkalmából. Kiadták a Magyar Nyelv dolgozótársai. Bp., 1918. 2–9; arcképpel); GOMBOCZ ZOLTÁN, Szily Kálmán mint nyelvész: MNy. 1925: 77–84 (arcképpel); SÁGI ISTVÁN, Szily Kálmán 1838–1924.: NyK. 1926: 309–12; TOLNAI VILMOS, Szily Kálmán, a nyelvtudós (In: Id. Szily Kálmán emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. 21. kötet. 21. szám (arcképpel). Bp., 1933. 37–51. Nyelvtudományi munkásságáról átfogó tanulmány tehát utoljára több mint hét évtizeddel ezelőtt keletkezett, de főként kerek évfordulók alkalmával a Nyelvtudományi Társaság megalapításában és a Magyar Nyelv szerkesztésében betöltött szerepének méltatása nem maradt el (l.: RUBINYI: Nyr. 1955: 125–30; BÁRCZI: MNy. 1965: 4–12; RAISZ: MNyTK. 152. 1979.; KISS: MNy. 2004: 257–9).

A Szily-leszármazottak jóvoltából néhány évvel ezelőtt létrejött Szily Kálmán Alapítvány azon munkálkodik, hogy feltárja Szily Kálmán életművét. „Jelen kötet – tájékoztat az Előszóban GAZDA ISTVÁN, az ismert tudománytörténész, az alapítvány kuratóriumának elnöke – a kezdetet jelenti, az első adattárat, amely elvezet az életmű megismeréséhez, s amely tudományos életműve minden jelentős mozzanatát rögzíti, beleértve beszédeinek forrásait és publikációinak bibliográfiai adatait is. A kötet néhány kortársi megemlékezéssel is segíti a jövő kutatóinak munkáját” (7).

A kiadvány az „Előszó” után a következő négy fő fejezetre oszlik: „I. A természettudós Szily Kálmán” (9–29); „II. Szily, a tudányszervező” (31–168); „III. A nyelvtörténész” (169–97); „IV. A tudománytörténész” (198–205), s végül egy „Zárszó”-val fejeződik be (205–7). A felsoroltak további alfejezeteket tartalmaznak, közülük tematikában a legváltozatosabb a II. fejezet: „1. Szily Kálmán és a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet (1866–1868)”; „2. Szily Kálmán és a K. M. Természettudományi Társulat (1868–1899)”; „3. Szily Kálmán és a Magyar Tudományos Akadémia (1889–1924)”; „4. Szily Kálmán és a Magyar Nyelvtudományi Társaság (1904–1924)”. Az „Előszó”-ban említett kortársi megemlékezések közül Szily pályaképét rajzolja meg, reál- és természettudományi, valamint akadémiai főtítkári és főkönyvtárosi tevékenységét ismerteti – a Természettudományi Társulatban Szily örökébe lépő – ILOSVAY LAJOS (Id. Szily Kálmán emlékezete. 1838–1924. In: Id. Szily Kálmán emlékezete i. m. I–36).

A továbbiakban azokkal a fejezetekkel foglalkozom részletesebben, amelyek Szily Kálmán nyelvtudományi működését mutatják be. Ezek közül a II/4. fejezet: „Szily Kálmán és a Magyar Nyelvtudományi Társaság (1904–1924)” az alábbiakat tartalmazza: a) „Szily Kálmán, a nyelv tudós” (TOLNAI VILMOS); b) „A műveltségterjesztő Szily Kálmán” (SÁGI ISTVÁN); c) „Elnöki tevékenységének kronológiája”; d) „A Természettudományi Közlönytől a Magyar Nyelvig” (HORVÁTH JÁNOS); e) „Szerkesztői munkássága”. A III. „A nyelvtörténész” című fejezet pedig a következő részekből áll: „1. Nyelvészeti munkásságának áttekintése” (GOMBOCZ ZOLTÁN); „2. Nyelvészeti témájú publikációi”. Első látásra megállapítható, hogy a kortársi megemlékezések közül, ILOSVAY pályaképe mellett, Szily Kálmán munkásságáról azok az – ismertetésem elején is felsorolt – összegező tanulmányok mondanak ma is a legtöbbet, amelyek nyelvészek tollából születtek. (Igen! Az

irodalomtörténész HORVÁTH JÁNOS is közéjük tartozik: „Egy megemlékezésében mint nyelvész szól – emelkedett szavakkal – a Magyar Nyelvtudományi Társaság céljairól, munkájáról, megtett útjáról” – mondja róla BENKŐ LORÁND: Nyr. 1979: 4). Ezeknek az írásoknak újraközlése azért is indokolt (lenne), mert nehezen hozzáférhető forrásokban vannak eltemetve. Ennélfogva sajnálhatjuk, hogy SÁGI ISTVÁN és GOMBOCZ ZOLTÁN tanulmánya megkurtítva, gyakori kihagyásokkal, – részben három ponttal (...) jelölve, részben jelöletlenül – került a kiadványba. Mivel tájékoztatást nem kapunk, nem érthető például, hogy GOMBOCZ ZOLTÁN közgyűlési beszédéből miért kellett kihagyni mindjárt az első bekezdést, amelyben felvillantja az idős Szily Kálmán nemes alakját: „A Magyar Nyelvtudományi Társaság, a kegyelet érzésétől vezetve, elhatározta, hogy ez évi közgyűlését alapítója emlékének szenteli s engem bízott meg azzal, hogy ez ünnepélyes alkalommal Szily Kálmán nyelvtudományi munkásságát ismeressem és értékeljem. A hála és kegyelet érzésével vállalkoztam erre a megtisztelő feladatra; hiszen Társaságunk életének első decenniumában, mint titkár és a *Magyar Nyelv* egyik szerkesztője, közvetlen tanúja voltam annak a megható, fáradságot nem ismerő lelkes munkának, amellyel az agg tudós a szívéhez nőtt társaság szellemi és anyagi érdekeit szolgálta s a gyakori bizalmas érintkezés alkalmat nyújtott arra is, hogy tudományos műhelyébe bepillantassak, gondolatainak és feltevéseinek felvillanását és kialakulását megfigyelhessem.” (MNY. 1925: 78).

Az „Elnöki tevékenységének kronológiája” című terjedelmes rész (136–60) a Magyar Nyelv tizenkilenc évfolyama alapján évről évre, hónapról hónapra részletezi Szily Kálmán tevékenységét a Nyelvtudományi Társaság köz- és választmányi gyűlésein, valamint felolvasó ülésein. Előadásainak, felolvasásainak, hozzászólásainak, emlékezéseinek, indítványainak és egyéb elnöki tevékenységeinek időrendje 1903 októberével kezdődik, amikor felhívást tesz közzé egy magyar nyelvtudományi társaság megalapítására, és 1922. január 24-ével végződik, amikor a közgyűlésen már nincs jelen, a résztvevők sajnálkozással fogadják elnöki tisztéről való lemondását, és megválasztják tiszteletbeli elnöknek. Az összeállítónak azonban elkerülhette figyelmét GOMBOCZ ZOLTÁN feljegyzése: „Április hó 18-án Szily Kálmán t. elnökünk felolvasta *Nyírok és nyírek* c. szótörténeti tanulmányát” (Titkári jelentés 1922-ről: MNY. 1923: 102). Nyilvánosan tehát ekkor lépett fel utoljára a Társaságban (a tanulmányt pedig a folyóirat március–júniusi füzetében „*Nyírek és nyírok*” címmel publikálta, l. MNY. 1922: 91–2).

A 4. fejezet e) pontja a Magyar Nyelv szerkesztésében végzett munkásságát dokumentálja (166–7) az 1. kötettől (1905.) a 19. kötetig (1923.). Az összeállítás az egyes kötetek címlapja alapján tünteti fel Szily Kálmán és szerkesztőtársai nevét. Árnyaltabb képet nyerünk azonban (s pontosabb lesz a kronológiánk!), ha az egyes füzetek borítékainak feliratait is figyelemmel kísérik. Így például az I. kötet (1905.) címlapján szerkesztőként Szily Kálmán, Zolnai Gyula és Gombocz Zoltán szerepel, de a januári 1. és a februári 2. füzet borítékán csak Szily Kálmán neve áll (ekkor ugyanis még egyedül szerkesztette a folyóiratot, vö. MNY. 1911: 236). Hasonlóképpen a IV. kötetet (1908.), címlapja szerint, Szily Kálmán és Gombocz Zoltán szerkesztette, de az első hat füzet borítékainak tanúsága szerint az első félévben még Pápay József is szerkesztőtárs volt, s csak a szeptemberi 7. füzetből kezdve hiányzik neve a borítékról (mert ekkor vált meg jegyzői és szerkesztői tisztétől, Debrecenbe távozván, l. MNY. 1908: 327; 1909: 142). Végül tekintsük meg a Szily Kálmán szerkesztői kronológiájába fel nem vett XX., 1924. évi kötetet. Címlapján ugyanis szerkesztőként – immár „Szily Kálmán közreműködése” nélkül – Melich János és Gombocz Zoltán van jegyezve. Ám a január–márciusi 1., az április–júniusi 4–6., a szeptember–októberi 7–8. füzet borítékán ez áll: „Szily Kálmán közreműködésével szerkeszti Melich János, Gombocz Zoltán”. Csupán a november–decemberi 9–10. füzet gyászkeretes borítékán változik a felirat ily módon: „Megindította Szily Kálmán ... Szerkeszti Melich János, Gombocz Zoltán”. Ez a füzet közli Szily Kálmánnak július 24-én bekövetkezett haláláról (külön mellékletként) a gyászjelentést, valamint MELICH JÁNOS nekrológiát. A gyászjelentés klasszikus tömörséggel méltatja: „Társaságunknak megteremtője, megszervezője és két évtizeden át mozgó lelke volt.” A nekrológ pedig szerkesztői

munkásságának érdemeiről szólva hangsúlyozza: „Haláláig [!] a Magyar Nyelvnek nem volt egyetlen egy száma sem, amely ne az ő irányításával, tanácsával jelent volna meg” (MNY. 1924: 181).

A III. fejezet 2. része Szily Kálmán nyelvészeti témájú publikációinak gondos szakszerűséggel összeállított gyűjteménye az alábbi csoportosításban: a) Önálló kötetként vagy könyvrészekként megjelent irodalomtörténeti-nyelvészeti írásai; b) A Magyar Nyelv megindulásáig (1905-ig) megjelent irodalomtörténeti-nyelvészeti cikkei; c) A Magyar Nyelv című folyóiratban megjelent cikkei; d) Más periodikákban megjelent nyelvészeti cikkei. Az a) pontban foglaltak újdonsága – e kiadvány gyakorlatához képest is –, hogy közli egyfelől Szily Kálmánnak az „Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez” (Bp., 1898.) című tanulmánykötetéről, másfelől „A magyar nyelvújítás szótára” (Bp., 1902., 1908.) két kötetéről szóló ismertetések bibliográfiáját, valamint az utóbbihoz, különböző szerzők által írt „Pótlások”-nak a Magyar Nyelvben megjelent jegyzékét. – „A mágnásczím a magyarban” (amely előadásként a Társaság első felolvasó ülésén hangzott el) különnyomata a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványainak nem 1., hanem 2. számaként jelent meg, mégpedig „Történeti és néprajzi tanulmány” alcímmel. – A c) pont külön regisztrálja A Magyar Nyelvtudományi Társaság működéséhez és a Magyar Nyelv című folyóirathoz kapcsolódó írásait. Ezek sorából sajnálatosan kimaradt két fontos elnöki megnyitó beszéde: a VI. közgyűlésen, 1908. február 11-én felolvasott „Elnöki megnyitó”-ja (MNY. 1908: 188–90), amelyben elnöki törekvéseiről és szerkesztői elveiről nyilatkozik; s a VIII. közgyűlésen, 1911. február 21-én felolvasott „Elnöki megnyitó”-ja (MNY. 1911: 235–6), amelyben a Magyar Nyelv első hat évének eredményeit értékeli. A fentieket ki lehetne még egészíteni az alábbi rövidebb lélegzetű szóbeli megnyilatkozásaival: bevezető szavai Arany János születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi közgyűlésen 1917. március 22-én (MNY. 1917: 182); köszönő szavai a Társaság tagjaihoz 80. születésnapja ünnepléséért az 1918. június 23-án rendezett rendkívüli közgyűlésen (MNY. 1918: 221); az 1919. október 7-én tartott választmányi ülésen felolvasott jelentése a proletárdiktatúra idején történetekről (MNY. 1920: 55).

Az ismertetés végére érve összegzésként megállapíthatjuk, hogy a kiadvány megfelelően szolgálja a kitűzött célt, alapvető kézikönyv és hasznos kalauz Szily Kálmán életművének jövőző kutatói számára. Krónikását pedig már a jelenben arra készítette, hogy rávilágítson Szily Kálmán nyelvészeti működésének rejtettebb részleteire.

ÉDER ZOLTÁN